

пенсія за службу в університеті - 1715 крб; оренда казенної квартири - 2500 крб; разом – 8730 крб [20].

У своїй відповіді, на вітальні промови ювіляр зауважив, що «участь моя в обранні в нашу академію нових членів – представників точних наук, як знають всі, ознаменувалась блискучим успіхом; скажу, що в цій моїй участі я визнаю важливу і разом з тим головну мою послугу справі науки» [21]. Саме гуманізм Віктора Яковича зіграв вирішальну роль при обранні С.В.Ковалевської член-кореспондентом імператорської академії наук, що в той час сталося в світовій практиці вперше. Жодна жінка в Російській імперії, незважаючи на її талановитість, не могла тоді навіть здобути університетської освіти.

4 грудня 1875 р. фізико-математичне відділення академії затверджує «Правила про премію таємного радника Буняківського». Згідно з ними премія присуджувалась через кожні три роки в розмірі 500 карбованців. У п'ятому параграфі правил зазначалось, що «премія Буняківського призначається за важливі відкриття, які збагачують яку-небудь частину чистого математичного аналізу. Премія може бути присуджена і за праці з вищої математики, в якій є виклад у можливо повному вигляді якої-небудь самостійної її галузі» [22].

Декілька слів про сім'ю науковця. Одружився він у 30 років на Катерині Миколаївні, уродженій Семеновій. Мав три сини – Володимира, Віктора, Олександра і трьох доньок – Любов, Ольгу, Людмилу. Один з синів, Володимир, став генерал-майором російської армії і похований у 1907 р. на Смоленському кладовищі неподалік від могил своїх батьків.

Йшли роки. Росією вже правив четвертий цар за життя Буняківського – Олександр III. Академік, враховуючи свій стан здоров'я, неодноразово клопотався про складання повноважень віце-президента. І 26 вересня 1889 р. урядовий Сенат отримав указ царя: «Действительного тайного советника Буняковскогo, увольняя, согласно его прошению, от должности вице-президента императорской академии наук всемилостивейше назначаем его, во внимание к многолетней службе и ученым заслугам – почетным вице-президентом академии. Александр» [23].

Проте Віктор Якович недовго спочивав на лаврах почесного віце-президента. У петербурзьких газетах з'явилося повідомлення про смерть подвижника науки 30 листопада 1889 р. об 11 ранку. Газета «Новости» у жалібній рамці подала текст: «Вынос тела последует в субботу, 2 декабря в 8 часов вечера в церковь академии художеств (в этой же церкви провели в останню путь и Т. Г. Шевченка 26 лютого 1861 р. - від авт.). Обедня и отпевание в той же церкви 3 декабря в 10.30 утра, а оттуда на Смоленское кладбище» [24].

Так закінчився земний шлях нашого славетного подолянина – кавалера 13 орденів Російської імперії, блискучого педагога, визначного державного діяча, українця за походженням Віктора Яковича Буняківського.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Русский биографический словарь. – Т. 12. – СПб, 1908. – С. 490; 2. Жукович П.Н. Управление и суд в Западной России в царствование Екатерины II. // Журнал министерства народного просвещения. – 1914. – N 51. – С. 19; 3. Военная энциклопедия. – Т. 4. – М., 1911. – С. 25; 4. Державний архів Вінницької області. - Ф. 177. – Оп. 1. – Спр. 1390.- Арк. 37; 5. Энциклопедический лексикон. – Т. 5. – СПб, 1836. – С. 28; 6. Барладин І.Д., Йолтуховський П.П. Історія рідного краю. – Бар, 1992. – С. 6; 7. Хуторской В.Я. История России от Рюрика до Ельцина. – М., 2000. – С. 254; 8. Російський державний історичний архів. – Ф. 535. – Оп. I. – Спр. 15. – Арк. 392-393 (далі – РДІА); 9. РДІА. – Ф. 733. – Оп. 120. – Спр. 15. – Арк. 58; 10. Описание празднования докторского юбилея академика В.Я. Буняковскогo, 19 мая 1875 г. – СПб, 1876. – С. 3; 11. РДІА. – Ф. 733. – Оп. 12. – Спр. 360. – Арк. 73; 12. РДІА. – Ф. 735. – Оп. 2. – Спр. 105. – Арк. 17; 13. РДІА. – Ф. 733. – Оп. 121. – Спр. 137. – Арк. 574; 14. Там само. – Арк. 58; 15. Воспоминания В.А.Панаева // Русская старина. – 1893. – Т. 80. – С. 407; 16. РДІА. – Ф. 733. – Оп. 12. – Спр. 360. – Арк. 75; 17. РДІА. – Ф. 733. – Оп. 13. – Спр. 176. – Арк. 49; 18. РДІА. – Ф. 733. – Оп. 120. – Спр. 151. – Арк. 95. 19. Описание празднования докторского юбилея академика В. Я. Буняковскогo. – С. 4; 20. РДІА. – Ф. 733. – Оп. 120. – Спр. 748. – Арк. 2; 21. Описание празднования докторского юбилея академика В. Я. Буняковскогo. – С. 36; 22. Правила о премии тайного советника Буняковскогo // Записки императорской академии наук. – Т. XXVI, 1876. – С. 71-72; 23. РДІА. – Ф. 733. – Оп. 122. – Спр. 312. – Арк. 5; 24. Новости. – 1889. – N 331.

Т.Г. Бобко

«А В ЧОМУ Ж ВИНУВАТИ МИ?»: ДОЛЯ АРХІЄПІСКОПА ГЕОРГІЯ ДЕЛІЄВА

Церква та духовенство є активною соціальною силою в сучасному суспільному житті. Оцінки священнослужителів мають значний вплив на формування загальносуспільних уявлень про перебіг найважливіших подій в країні, визначають пріоритети та цінності в побутовому житті віруючих.

Усвідомлення вагомості релігійного чинника в сучасному житті зумовило підвищений інтерес дослідників до ролі духовної інтелігенції – духовенства – у вітчизняній історії, зокрема в 20–30-х рр. ХХ ст.

Перші розвідки, присвячені переосмисленню в сучасній історіографії ролі різних представників вищої ієрархії духовенства, проводилися С. Білоконем [1, с. 27-34], В. Пашенком, М. Рибачуком з початку 1990-х рр. [2, с. 48-57]. Глибокий аналіз масиву архівних даних, спогадів сучасників дав можливість А. Зінченку визначити значення діяльності архієреїв Української автокефальної православної церкви в контексті національно-церковних рухів [3, с. 10-410; 4, с. 9-150].

Меншою мірою розглянуто життя та служіння архієпископів інших церков, зокрема Українського екзархату Російської православної церкви (РПЦ). З огляду на історіографічні лакуни та актуальність вивчення історії через проведення біографічних розробок в межах пропонованої статті простежимо долю архієпископа Георгія Делієва.

На основі узагальнення існуючих побіжних згадок, комплексу документів різного походження – опублікованих, архівних джерел, спробуємо упорядкувати біографічні дані архієпископа. Окрім того, використання джерел усної історії сприятиме більш глибокому розкриттю постаті, з'ясуванню мотиваційних чинників поведінки, рис характеру архієрея.

Георгій Делієв, у миру Спиридон Георгійович Делієв, народився 11 грудня 1878 р. Майбутній архієпископ походив з грецької родини. Історію його батьків розкривають спогади Олександри Агафонівни Делієвої. У мемуарній пам'ятці «150 років з життя родини Делієвих» авторка описує історію родини з середини ХІХ до кінця ХХ ст. Для висвітлення життя Георгія Делієва слід звернути увагу на історію родини.

Його дід Харлампій Делієв та бабуся Олександра Чалбаш мешкали в селі Ново-Каракуба Богатирської волості Маріупольського повіту Катеринославської губернії. Вони мали трьох синів – Варфоломія, Дмитра і Георгія. Нас більше цікавить третій син Георгій, що був одружений з Іриною Дмитрієвою, дочкою священника. Подружжя виховувало двох синів – Агафона і Спиридона. Коли у 23-річному віці помер Георгій, то його дітям – Агафону виповнилося – 3 роки, а Спиридону – 10 місяців. Їх мати вдруге вийшла заміж за грека Хара-Мурзу і переїхала до Кременчука. Діти залишилися з бабусяю Олександрою в селі Ново-Каракуба.

Побутове життя майбутнього архієпископа було перейнято грецькою культурою. Інтер'єр будинку, в якому виховувався Спиридон, відповідав грецькому стилю. Їжа, що подавалася на стіл, належала до грецької кухні [5, с. 552]. Особливості культури грецького етносу міцно увійшли в повсякдення Спиридона в дитячому віці.

На виховання майбутнього архієрея й подальшу його долю вплинув брат матері – священник, що служив в Ново-Каракубі – Харлампій Дмитрієв. Через дорогу від будинку Спиридон і Агафон навчалися в 4-х класній школі.

Після закінчення школи, за порадою дяді, слухняний Агафон пішов «хлопчиком на побігеньках» в крамницю до Балажи Миколи Григоровича, у якого пропрацював на різних посадах до самої смерті. У 1917 р. у 41-річному віці він помер від хвороби [5, с. 553-554].

Спиридона теж після закінчення школи віддали до крамниці Балажи. Однак, на відміну від свого брата, він не зміг працювати у Балажи і через декілька днів повернувся додому. Його вдруге відправили в крамницю, але вже за 20 км від дому. Але Спиридон знову повернувся і категорично заявив: «Я хочу вчитися» [5, с. 556]. Дядя, отець Харлампій, вирішив віддати Спиридона на навчання до духовного училища.

Олександра Агафонівна Делієва повідомляє, що Спиридон на «відмінно» навчався в училищі, і по його закінченню вступив до Катеринославської духовної семінарії.

У 1902 р. після закінчення семінарії Спиридона було направлено викладати Закон Божий до церковнопарафіяльної школи [6].

У період з 1905 р. і до вересня 1915 р. майбутній архієрей працював на посаді законовчителя в Олександрівську в чоловічій гімназії та комерційному училищі [5, с. 557; 6].

З 1915 р. і до 1919 р. Спиридон навчався в Київській духовній академії та отримав ступінь кандидата богослов'я [6].

З реєстраційної картки, укладеної на єпископа Делієва, що зберігається в документах фонду відділу культів Наркомату внутрішніх справ України Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України дізнаємося, що Спиридон ще закінчив Київський університет [7, арк. 3].

В Олександрівську майбутній архієрей одружився з дочкою генерала. У подружжя народився хлопець на ім'я Георгій. Різні моральні цінності його батьків зумовили розпад шлюбу. Дружина мала легковажний характер, та вела світське життя. Як пише в споминах Олександра Агафонівна Гелієва: «убрання, бали, гуляння були її стихією» [5, с. 557]. Причиною остаточного розриву між Спиридоном та його дружиною став її вчинок: жінка відправилася до друзів на свято, залишивши двохмісячного сина на няню.

Після цього Спиридон вирішив зняти будинок, забрав дитину і назавжди залишив свою дружину, не повідомляючи їй нову адресу. Як бачимо, майбутній архієрей знову виявив свій принциповий характер. Але, ймовірно, пам'ятаючи про свій борг, як чоловіка перед дружиною, Спиридон щомісяця надсилав їй гроші. І цікаво, що розлучення він дружині не дав. Причини цього можна шукати і в характері Спиридона. Окрім того, він не міг не розуміти, що розлучення стане на заваді його висвяченню в священнослужителі. Як духовна особа, пам'ятав настанови з Євангелія: «Тож, що Бог спарував, людина нехай не розлучує!» [8, с. 22]. Це досить позитивно характеризує Спиридона, який, будучи церковним служителем, намагався і у власному житті керуватися Святим писанням.

Дитину Спиридон виховував особисто. Син мав багато здібностей, займався танцями, спортом. У 17-річному віці він переплив ранньою весною Дніпро і захворів. Важка форма запалення легень призвела до того, що хлопець не витримав і в 1920 р. помер. Смерть дитини досить болісно відобразилася на його батькові. Спиридон, переосмисливши своє життя, вирішив постригтися у ченці.

15 грудня 1921 р. Спиридон прийняв чернечий постриг та отримав ім'я Георгій. Олександра Агафонівна Делієва повідомляє, що він жив при Києво-Печерській лаврі [5, с. 557].

Георгій Делієв належав до духовної ієрархії спадкоємниці Російської православної церкви – Українського екзархату РПЦ. Він мав все необхідне: чесноти, авторитет, шукання Бога, – для того, щоб через декілька днів, 26 грудня 1921 р., митрополитом Київським, патріаршим екзархом всея України Михаїлом Єрмаковим його було висвячено в єпископи.

Перші свої архієрейські функції Георгій Делієв виконував, будучи єпископом Богуславським та Липовецьким, вікарієм Київської єпархії. 3 березня 1926 р. Георгія Делієва призначено єпископом Таращанським.

Окрім того, з 1923 р. і до 1930 р. архієрей служив тимчасово керуючим Київською єпархією.

У 1928 р. Георгія Делієва призначено Дніпропетровським єпископом, а в 1930 р. висвячено в сан архієпископа [9, с. 968].

Цікавим є те, що Георгій Делієв, будучи греком за національністю, не приєднався до церковного національного руху та не став прибічником власне українських церков – УАПЦ чи Соборно-єпископської церкви. Хоча б здавалося, людина, яка виховувалася в родині, де культивувалося все національне, не може не зрозуміти і не підтримати національних прагнень іншого народу. Імперська політика негативно вплинула на ставлення архієрея до можливості проведення богослужіння з урахуванням національних особливостей парафії. Показово, що в реєстраційній картці Георгія Гелієва в графі – мова служби – записано: «слов'янська» [7, арк. 3].

За мемуарами дізнаємося, що у 1936 р. Георгій Делієв мешкав у Дніпропетровську на вулиці Лагерній (нині – проспект Гагаріна). Він мав власну квартиру в двоповерховому будинку, в якій, окрім нього, проживала його мати та дочка Хара-Мурзи [5, с. 557].

У 1930-х рр. влада взяла курс на фізичне знищення церковної ієрархії, і передусім об'єктом репресивних санкцій органів ДПУ стали архієреї. Георгій Делієв розділив долю мільйонів репресованих, опинившись в застінках ДПУ.

Священики єпархії, якою опікувався архієрей, звістку про арешт владики зустріли з великим сумом. Вони розуміли, що це початок масових арештів. Обмірковуючи арешт архієпископа та, ймовірно, свою майбутню долю, один із священиків, Михайло Богословський поставив питання: «А в чому ж винуваті ми?» [10, с. 51]. Духовна особа не могла ще в повною мірою усвідомити та визнати, що належність до стану духовенства в ті роки стала чи не єдиною підставою для арештів.

На сторінці сайту Православного Свято-Тихонівського гуманітарного університету вказано, що архієпископа було заарештовано у 1936 р. [6]. Аналіз опублікованого протоколу допиту Георгія

Делієва, що зберігається в кримінальній справі в Державному архіві Запорізької області, дає можливість уточнити цю дату.

Архієпископ на допиті 10 жовтня 1937 р. заявив: «Більше упиратися я не маю наміру. Я готовий надати слідству щиросердє, правдиві свідчення. Я ...є учасником контрреволюційної фашистської церковної організації, що діяла через церкву, так званої тихонівської організації... Мені, як голові фашистсько-церковної організації на Дніпропетровщині, відомі к.р. фашистські групи, що знаходяться до теперішнього часу в наступних населених пунктах...» [10, с. 24-25, 33]. Далі Георгій Делієв називає ці пункти, а також тих, хто входить в ці «контрреволюційні групи» [10, с. 26-34].

На думку заступника керівника Запорізького обласного науково-редакційного підрозділу «Реабілітовані історією» Степана Рев'якіна, який вивчав матеріали кримінальної справи, архієрей принаймні чотири-шість місяців не «зізнався» [10, с. 34].

Окрім того, в допиті є свідчення Георгія Делієва про його перебування в квітні 1937 р. в Києві [10, с. 33]. З урахуванням цього можна цілком логічно припустити, що архієпископа заарештували в 1937 р.

Безсумнівно, що Георгій Делієв, який завжди мав принциповий характер, силу волі, дав «зіннання» під впливом задіяних до нього фізичних тортур.

Як правило, в 1937 р. служителів церкви звинувачували в належності до сфабрикованих ДПУ антирадянських організацій. Типовим був вирок Георгію Делієву. Архієпископу інкримінувалася участь в контрреволюційній церковно-фашистській організації та агентурна робота на користь польської розвідки. У 1937 р. архієпископ Георгій прийняв мученицький вінець за віру Христову [6].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білокінь С. Смерть митрополита Липківського // Людина і світ. – 1992. – № 4. – С. 27–34; 2. Пашенко В., Рибачук М. Першоієрарх нової української церкви митрополит Василь Липківський // Український історичний журнал. – 1993. – № 2–3. – С. 48–57; 3. Зінченко А. Визволитися вірою. Життя і діяннн митрополита Василя Липківського. – К.: Дніпро, 1997. – 424 с.; 4. Зінченко А. Ієрархи Української церкви: митрополит Миколай Борецький, архієпископ Костянтин Кротевич, митрополит Іван Павловський. – К.: Українська видавнича спілка, 2003. – 156 с.; 5. Джерела з історії Південної України. Т. 9. // Мемуари та щоденники. Упорядники: А. Бойко, В. Мільчев. – Запоріжжя: РА «Тандем У», 2006. – Ч. 2. – 632 с.; 6. База даних «Єпископы и епархии Русской Православной Церкви в период гонений 1917-1955» // <http://pstbi.ru/bin/>; 7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. - Ф.5. - Оп.3. - Спр.1644; 8. Біблія. Переклад проф. Івана Огієнка. – К.: Українське біблійне товариство, 2002. – 1378 с.; 9. Акты Святейшего Тихона, Патриарха Московского и всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти 1917–1943 гг. / Сост. М.Е. Губонин. – М.: Издательство Православного Свято-Тихоновского Богословского института, 1994. – 1064 с.; 10. Спокута: Альманах. – Запоріжжя: ОНРП «Реабілітовані історією», 2000. – № 3. – 188 с.

Т.В. Кузнець

ПРОТОІЄРЕЙ ЛЕОНТІЙ ГРИМАЛЬСЬКИЙ У НАЦІОНАЛЬНО-ДУХОВНОМУ ЖИТТІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

В новітній історіографії церковної історії відзначається, що історична біографістика у вітчизняній науці ще не набула рис самостійності й поширеності в науковому середовищі [1, с. 16]. Однак, саме біографії церковних діячів значно доповнювали б і церковно-краєзнавчі дослідження і сприяли б персоніфікації історії Церкви загалом. Адже персоналогічний підхід якнайбільше сприяє уникненню глобалістських схематичних узагальнень, тому що не лише уможливорює визначення, виявлення індивідуальних поглядів, позицій, мотивів, переживань конкретної особи, а й допомагає створенню колективних портретів. Часто нехтуючи персоналістичним підходом, дослідники оперують загальним поняттям «парафіяльне духовенство», не вникаючи в те, що воно було різним. Тому для складання загального портрета цієї категорії духовної еліти доцільним бачиться складання життєписів як відомих і визначних постатей церковної історії, так і практично невідомих або маловідомих ієреїв, чії імена погубилися з людської пам'яті і збереглися лише в архівних джерелах. Чим більш персоніфікованим поставатиме історичне минуле, тим більше воно піддаватиметься об'єктивній оцінці і тим реальнішим буде використання його виховного потенціалу.

Метою даної наукової розвідки є введення в науковий обіг нових архівних відомостей про протоієрея з Уманщини Леонтія Гримальського, який за сумлінну пастирську працю був удостоєний усіх, доступних сільському духовенству, нагород, за взірцеву службу був піднесений до гідності протоієрея і, будучи парафіяльним священиком був нагороджений Палицею, що було рідкістю в